

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ФАКТОР В ЕВОЛЮЦІЇ ПАРТІЙНОГО ЛАНДШАФТУ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ (2015–2018 РР.)

ELECTORAL FACTOR IN THE EVOLUTION OF PARTY LANDSCAPE OF THE VISEGRÁD GROUP COUNTRIES (2015–2018)

Остапеч Ю.О.,

*доктор політичних наук,
професор кафедри політології і державного управління,
декан факультету суспільних наук
Ужгородського національного університету*

Охарактеризовано загальні особливості функціонування і розвитку партійних систем Центрально-Східної Європи. Проаналізовано парламентські вибори в Республіці Польща (2015), Словацькій Республіці (2016), Чехії (2017), Угорській республіці (2018). Показано вплив результатів виборів на формат партійних систем. Розраховано індекси Педерсена, Галлахера, ефективної кількості партій, агрегації за результатами виборів. Зроблено висновки щодо перспектив розвитку партійних систем і причин високого рейтингу правих партій у досліджуваних країнах.

Ключові слова: парламентські вибори, партійні системи, країни Вишеградської групи, праві партії, антисистемні партії.

Охарактеризованы общие особенности функционирования и развития партийных систем стран Центрально-Восточной Европы. Проанализированы парламентские выборы в Чехии (2017), Венгерской Республике (2018), Республике Польша (2015), Словацкой Республике (2016). Показано влияние результатов выборов на формат партийных систем. Рассчитаны индексы Педерсена, Галлахера, эффективного количества партий, агрегации за результатами выборов. Сделаны выводы о перспективах развития партийных системы и определены причины высокого рейтинга правых партий в исследуемых странах.

Ключевые слова: парламентские выборы, партийные системы, страны Вишеградской группы, правые партии, антисистемные партии.

There were characterized general specifics of Central Europe party system's functioning and development. There were analyzed parliament elections in Czech Republic (2017), Hungary (2018), Republic of Poland (2015) and Slovak Republic (2016). It was shown the influence of election results on the party system's format. There were calculated the indexes of Pedersen, Gallagher, effective number of parties, aggregation according to the results of elections. There were made the conclusions about the perspectives of the party system's development and reasons of the high rating of the right wing parties in examined countries.

Key words: elections, party systems, Visegrad Group countries, right-wing party, antisystemic parties.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток партійних систем у суспільствах, що трансформуються, пов'язаний із логікою демократичного транзиту [8; 10; 13], і завершується така еволюція консолідацією партійної системи. Консолідація партійних систем, на думку російського дослідника А. Щербака, вимірюється двома показниками: 1) зниженням рівня фрагментації партійної системи (зменшенням кількості парламентських та електоральних партій); 2) зниженням рівня електоральної неусталеності (зменшення кількості голосів виборців, які на кожних виборах голосують за різні політичні сили) [16, с. 47].

На нашу думку, консолідація партійної системи також пов'язана і з рівнем націоналізації партійної системи. Під процесом націоналізації партійних систем розуміють уніфікацію електоральної підтримки політичних партій у різних адміністративно-територіальних частинах держави. Сутність процесу націоналізації полягає в територіальній гомогенізації електоральної поведінки з погляду як електоральної участі, так і підтримки партій і партійних кластерів.

У зарубіжній політичній науці високий рівень націоналізації партійної системи трактується як ознака її зрілості та консолідованості. У разі досягнення певного рівня націоналізації електоральний простір стає гомогенним, що свідчить про формування загальнонаціональної партійної системи, яка здатна інтегрувати у свій склад периферію.

Емпіричними показниками фрагментації, електоральної неусталеності, гомогенності партійного простору є відповідні індекси – ефективної кількості партій, волатильності, націоналізації.

Суттєвий вплив на еволюцію партійної системи в умовах трансформації має об'єктивний процес розвитку партійних структур у сучасному світі. Така закономірність існує й описана науковцями. Йдеться про історичні етапи інституціоналізації політичних партій. У політичній науці виокремлюють такі етапи: 1) аристократичні угруповання; 2) політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі політичні партії; 5) картельні політичні партії, партії «нової хвилі» (партії постматеріальних цінностей) [6, с. 8]. Відтак політичні партії, які утворюються в нових демокра-

Таблиця 1

Результати виборів до польського Сейму 25 жовтня 2015 р.

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Право і Справедливість»	37,58	235 (51%)
ПП «Громадянська платформа»	24,09	138 (30%)
ПП «Кукіз 15»	8,81	42 (9%)
ПП «Сучасна»	7,6	28 (6%)
Польська селянська партія	5,13	16 (3,4%)
Німецька меншина	–	1

тіях, діють на принципах функціонування всеохоплюючих і картельних партій.

Німецький дослідник В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на конфігурацію партійних систем у посткомуністичних країнах [5, с. 45–46]: 1) характер трансформаційного конфлікту; 2) наявність «історичних» партій; 3) вплив політичних інститутів. Серед усіх інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління (парламентська, президентська чи їх модифікації) та виборча система; 4) наявність традицій клієнталізму; 5) вплив соціально-політичних розмежувань.

На думку львівських дослідників А. Романюка і В. Литвина, розвиток сучасних партійних систем у країнах Центрально-Східної Європи (далі – ЦСЄ) окреслений трьома переломними моментами поставторитарної історії партій у регіоні: 1) колапсами авторитарних / тоталітарних режимів; 2) наслідками перших (установчих) виборів; 3) особливостями та наслідками євроінтеграційних процесів [9].

Львівські дослідники у розвитку партійних систем країн ЦСЄ виокремлюють 3 етапи. Перший етап – період між першими установчими і другими вільними демократичними виборами. Партійні системи мали формат обмеженого і поляризованого плюралізму. Перші були властиві, наприклад, Польщі, Угорщині, а другі – Чехії, Словаччині.

На цьому етапі характерними були такі типи партій: а) «нові політичні партії-рухи», б) клієнталістські партії; в) історичні партії; г) посткомуністичні партії; д) реформовані комуністичні партії; ж) протестні / антисистемні партії.

Другий етап почався після других виборів і тривав приблизно до вступу більшості країн ЦСЄ до Європейського Союзу. Він характеризувався подоланням нестабільності партійної системи та домінуванням одного політичного угруповання (1991–1996 рр. для Чехії, 1991–1997 рр. для Польщі, 1991–1998 рр. для Словаччини).

Для цього етапу також властиві яскраво виражені проекти «партій влади» – політичних суб'єктів, що створюються лідерами, які володіють основними ресурсами у сфері виконавчої влади.

До таких партій можна віднести «Рух за демократичну Словаччину», «Словацький демократичний і християнський союз», польський «Безпартійний блок підтримки реформ», чеську «Громадянську демократичну партію». «Партії влади» утворювалися з широких демократичних рухів, а їх ідеологічною основою був антикомунізм.

Третій етап розпочався після інтеграції країн ЦСЄ у структури Європейського Союзу. Характерними є багатопартійні системи з домінуючою партією, двоблокові системи та системи поміркованого плюралізму [9, с. 370–375].

Отже, ключовими ознаками партійних систем у регіоні є такі: 1) партійні системи мінливі і фрагментовані; 2) зв'язок між виборцями та партіями є нестійким, а електоральна мінливість високою; 3) ідеологічне позиціонування партій визначено неоднозначно; 4) соціополітичні поділи, які звикло трансформуються у політичні партії, є нечіткими і неокресленими; 5) членство та довіра до партій є незначними, а тому превалюють не масові, а кадрові та картельні партії.

Результати виборів у контексті чергового парламентського електорального циклу у країнах Вишеградської четвірки 2015–2018 рр., з одного боку, показують характерні особливості еволюції партійних систем країн ЦСЄ, а з іншого – дають можливість виокремити нові тенденції їх функціонування та розвитку.

Республіка Польща. 25 жовтня 2015 р. відбулися вибори до польського парламенту. Нижня палата (Сейм) нараховує 460 депутатів. Виборча система, за якою обирається нижня палата парламенту, пропорційна. Польща поділяється на 41 виборчий округ, у кожному з яких, залежно від його розміру, обирають від 7 до 19 депутатів Сейму, тоді як 100 сенаторів обираються прямим голосуванням в одномандатних округах. Прохідний бар'єр для Сейму встановлено на рівні 5% для політичних партій та 8% для виборчих блоків, а мандати розподіляють за пропорційним принципом методом д'Ондта. Результати виборів подано в табл. 1.

Напередодні парламентських виборів у травні 2015 р. у Польщі вже відбулися президентські

вибори. На них переміг А. Дуда – кандидат від консервативної партії «Право і справедливість» (ПіС).

До цього влада в країні тривалий час (8 років) належала правоцентристам з ПП «Громадянська платформа» (ГП), які разом із Польською селянською партією мали більшість у нижній палаті парламенту. Президентом також був представник ГП Б. Коморовський. Уряд з 2007 р. очолювали політики від ГП (спершу Д. Туск, далі – Е. Копац). Перемога А. Дуди ознаменувала початок політичних змін у Польщі та стала тривожним сигналом для Євросоюзу, оскільки цей політик до виборів займав євроскептичну позицію – хоча й не настільки радикальну, як європейські країни праві на зразок Марін Ле Пен (ПП «Національний фронт») або Н. Фараджа (Партія незалежності Сполученого Королівства).

Перемогу на чергових парламентських виборах отримала ПіС, здобувши 37,58% голосів виборців. Основні програмні положення партії-переможниці виборчих перегонів 2015 р. такі: а) підтримує жорсткий люстраційний процес; б) виступає за тісну співпрацю з НАТО; в) виступає за значиму роль католицької церкви у суспільному житті і приведення певних політик у відповідність із релігійною доктриною; г) категорично засуджує загарбницьку політику Росії.

Водночас, щоб не надто обурювати людей, а перш за все – щоб завойовувати прихильність масового виборця, «Право і справедливість» активно використовувала популістські заклики: знизити пенсійний вік з 67 до 65 років, зменшити податкове навантаження на найбідніших, збільшуючи податки на діяльність банків, мереж супермаркетів, підвищити соціальні виплати [3].

Оскільки лідер партії ПіС Я. Качинський у Польщі має надто великий негативний рейтинг, більший за антирейтинг партії, він висунув на президентські перегони маловідомого політика А. Дуду, а виборчий список на парламентських виборах запропонував очолити Б. Шидло.

Друге місце зайняла ПП «Громадянська платформа», яка неодноразово перемагала на виборах і очолювала урядову коаліцію 8 років поспіль. За сутністю є правоцентристською партією.

Третій результат 8,81% мала ПП «Кукіз-15», лідером якої є рок-музикант П. Кукіз (утворена 28 липня 2015 р.). На травневих президентських виборах він набрав майже 21% голосів виборців. Його порівнюють з українським О. Ляшком, але тільки не з сільською лексикою, а з орієнтацією на сучасну аполітичну молодь. Характеристики партії – популізм, жорстка емоційна критика опонентів, антисистемність.

Політична партія «Новочесна» (дослівний переклад – «Сучасна», утворена 31 травня 2015 р.) отримала четвертий результат (7,6%). Підтримує

подальшу європейську інтеграцію та є ліберальною за своєю ідеологією. Її керівник Р. Петру – лідер Товариства польських економістів, яке відзначається чіткою прихильністю до ринкової економіки. Одним із його засновників є автор польських реформ Л. Бальцерович.

Польська селянська партія (ПСП) здобула 5,13% голосів виборців і посіла п'яте місце. Політична програма ПСП заснована на аграрній доктрині. Партія виступає за державний інтервенціоналізм в економіці (особливо в області сільського господарства) і зниження темпу приватизації. ПСП виступає проти введення лінійного оподаткування, відновлення смертної кари, легалізації евтаназії й абортів, реєстрації гомосексуальних шлюбів, легалізації легких наркотиків і відділення церкви від держави.

Деякі слів слід сказати за Коаліцію об'єднаних лівих, яка на попередніх виборах мала 18,8% голосів виборців (50 депутатських мандатів). Новий формат альянсу був сформований у липні 2015 р. Союзом демократичних лівих сил, «Твоїм рухом» Я. Палікота, Польською соціалістичною партією, Робітничим союзом і Партією зелених для спільної участі на парламентських виборах. Альянс не отримав місць у парламенті, оскільки набрав лише 7,55% голосів виборців, а для проходження потрібно 8%.

Таким чином, у Сеймі вперше з 1989 р. не будуть представлені ліві партії. Своїй поразці Об'єднана лівиця має завдячувати новій ПП «Разом», яка не увійшла до коаліції і набрала 3,6% голосів виборців, розпорошивши таким чином голоси лівого електорату й отримавши державне фінансування.

ПП «Разом» створили молоді політики радикальних лівих переконань. Її називають партією хіпстерів і лівих ідеалістів. Про неї більшість виборців уперше почула за кілька днів перед виборами, під час дебатів за участі лідерів восьми політичних сил, переможцем яких назвали представника ПП «Разом» А. Зандберга. Він був автентичний, позитивно вирізнявся на тлі «старих» політиків, що визнавали навіть його політичні опоненти. Добрий виступ А. Зандберга спричинив те, що 1–2% виборців, які мали голосувати за Об'єднану лівицю, остаточно віддали свої голоси за ПП «Разом», а відтак до Сейму не потрапила жодна з них [3].

Таким чином, Сейм Польщі за ідеологічним спрямуванням мав такий вигляд: ПіС і ГП (правоцентристські консервативні партії), ПП «Сучасна» (правоцентристська ліберальна партія), ПП «Кукіз-15» (популістська партія), ПСП (центристська селянська партія).

Словацька Республіка. 05 березня 2016 р. відбулися вибори до Національної Ради Словацької Республіки (150 депутатів). Виборча система пропорційна. Участь у виборах брали 23 політичні

Таблиця 2

Результати виборів до Національної Ради Словачької Республіки 05 березня 2016 р.

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Напря́м – СД» (Smer – SD)	28,3	49 (32,6%)
ПП «Свобода і солідарність» (SaS)	12,1	21 (14%)
ПП «Звичайні люди і незалежні особистості – Нова» (OL'aNO – Nova)	8,6	19 (12,6%)
Словацька національна партія (SNS)	8,6	15 (10%)
ПП «Народна партія – Наша Словаччина» (L'SNS)	8	14 (9,3%)
ПП «Ми – родина» (Sme Rodina)	6,6	11 (7,3%)
ПП «Міст – Гід» (Most – Hid)	6,5	11 (7,3%)
ПП «Мережа» (Siet')	5,6	10 (6,7%)

партії, з них 12 – нові політичні сили. За результатами виборів 5% бар'єр подолали 8 партій. Результати виборів до Національної Ради подано в табл. 2.

Серед 8 політичних партій, які отримали депутатські мандати, 6 партій дотримуються правої риторики (правоцентристські і праві партії), крім ПП «Напря́м – СД» і угорської партії «Міст – Гід».

Успіх неофашистів та антисистемних партій, роздрібнений парламент, невиразний формат коаліції – ось так можна охарактеризувати результати парламентських виборів у Словачькій Республіці.

Серед 15 партій, які не подолали виборчий бар'єр, можна виокремити такі: партії угорської національної меншини в Словаччині (Угорський християнсько-демократичний альянс, Партія угорської коаліції), Християнсько-демократичний рух (партія мала депутатські мандати у всіх парламентах, починаючи з 1992 р.), Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (у попередньому парламенті мала 11 мандатів), ПП «Чейндж», Комуністична партія Словаччини, Партія прямої демократії та ряд інших.

Несподіванкою виборів стала перемога ультраправої проросійської «Народної партії – Наша Словаччина» (2009 р., М. Котлеба). Партія активно просуває політичні кампанії антициганського, антимігрантського й антимусульманського характеру, апелюючи до захисту словацької національної ідентичності та захисту традиційних християнських цінностей. Це антисистемна, неофашистська партія, яка ратує за вихід Словаччини з євроатлантичних структур [4].

Таким чином, до словацького парламенту у 2016 р. пройшли 4 нові політичні сили: Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа», «Народна партія – Наша Словаччина».

За результатами виборів Р. Фіцо була утворена коаліція, до якої увійшли ПП «Напря́м – СД», Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» (всього 79 депутатів).

Слід зазначити, що утворення коаліції – це не тільки наявність певної кількості депутатських мандатів, необхідних для формування уряду, а й нові вектори політики, нові домовленості і перспективи. Утворення такого формату коаліції вказує на такі особливості словацького політикуму:

1. Відбулося історичне примирення словацьких націоналістів (СНП) та партії угорської меншини «Міст – Гід». Починаючи з 1990 р., конфлікт з Угорщиною й угорською меншиною був однією з найгостріших тем у словацькій політиці. Антиугорська риторика була основою, сенсом існування СНП. Відповідно головним пунктом програми у свій час впливової Партії угорської коаліції була вимога створення автономної угорськомовної республіки на півдні країни. Таке примирення стало можливим завдяки зміні лідера СНП, яким став поміркований політик А. Данко. З його приходом риторика націоналістів змінилася: головним ворогом перестали бути угорці, ними стали мусульмани. Примиренню сприяли і заяви В. Орбана та Р. Фіцо, які обмінялися люб'язностями з приводу відносин між двома країнами й особистими дружніми взаєминами.

2. Слабкість опозиції. Після виборів була спроба створити й інший формат коаліції на чолі з лідером ліберальної партії «Свобода і солідарність» Р. Сулікою. До неї мали би увійти ПП «Звичайні люди і незалежні особистості» (І. Матовіч), ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа». Але дві останні партії віддали перевагу Р. Фіцо, оскільки І. Матовича вважають політичним авантюристом, а Р. Сулік був неприйнятним за його скептичне ставлення до Євросоюзу.

3. Участь у коаліції з партією Р. Фіцо ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» стала несподіванкою для їхніх виборців, оскільки під час виборчої кампанії лідери вказаних партій позиціонували себе як альтернативу корупційному уряду Р. Фіцо. Таке позиціонування було навіть «стартовим політичним капіталом» для ПП «Мережа». Якщо таке рішення

Результати виборів до Палати депутатів чеського парламенту у 2017 р.

Партії та рухи	Частка отриманих голосів виборців (%)	Кількість депутатських мандатів
ПП «ANO 2011 (АНО)»	29,64	78
Громадянська демократична партія (ГДП)	11,32	25
Чеська партія піратів	10,79	22
ПП «За свободу і пряму демократію»	10,64	22
Комуністична партія Чехії і Моравії (КПЧМ)	7,76	15
Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП)	7,27	15
Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія (ХДС-ЧНП)	5,8	10
ПП «ТОР 09»	5,31	7
ПП «Мери та незалежність»	5,18	6

лідерів буде невдалим, то вказані партії матимуть примарні шанси отримати підтримку громадян на наступних виборах [4].

Отже, за результатами виборів до Національної Ради Словацької Республіки, суттєво змінився формат партійної системи (з 6 до 8 політичних партій): партійна система залишилася без домінуючої партії, якою була за результатами парламентських виборів 2012 р. ПП «Напряма – СД» і натомість набрала обрисів двоблокової партійної системи. Ідеологічний профіль партій-переможниць є таким: ПП «Напряма – СД» (лівоцентристська партія), ПП «Мережа», ПП «Міст – Гід», ПП «Ми – родина» (правоцентристські партії), ПП «Звичайні люди і незалежні особистості», ПП «Свобода і солідарність», Словацька національна партія (праві партії), «Народна партія – Наша Словачина» (ультраправа партія).

Чеська Республіка (2017). Парламент складається з Палати депутатів (200 місць) та Сенату. Виборча система до виборів у нижню палату парламенту пропорційна. 200 членів Палати депутатів обираються у 14 багатомандатних виборчих округах (від 5 до 25 мандатів) на основі відкритих списків, у яких виборці можуть подавати преференційні голоси за чотирьох кандидатів у обраному ними списку. Місця розподіляються за методом д'Ондта. Виборчий поріг становить 5% для партій, 10% – для двопартійних альянсів, 15% – для трипартійних альянсів і 20% – для альянсів з чотирьох і більше партій. Кандидати, які отримали понад 5% преференційних голосів виборців, переміщуються до верхньої частини списку. Коли більш ніж один кандидат отримує більше 5% преференційних голосів, вони ранжуються в порядку зменшення отриманих голосів

Вибори до Палати депутатів у Чеській Республіці проводяться 2 дні підряд – у п'ятницю та суботу. Виборчі дільниці відкриваються у п'ятницю опівдні і закриваються о 14 годині у

суботу. Це зроблено для зручності громадян, яким надається можливість проголосувати у п'ятницю після роботи і виїхати за місто.

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати в 2013 р., за результатами виборів виглядав таким чином: ЧСДП (соціал-демократична партія), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична партія), ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», ПП «ТОР 09», ПП «За свободу і пряму демократію» (популістські, центристські партії), ГДП, ХДС-ЧНП (праві партії).

З часу попередніх виборів у 2013 р. на чолі держави перебувала коаліція двох найбільших партій: Чеської соціал-демократичної партії, яка висунула прем'єр-міністром Б. Сobotку та ПП «ANO 2011», очолювана экс-міністром фінансів і бізнесменом А. Бабішем, а також Християнсько-демократичний Союз – Чехословацька народна партія.

У жовтні 2016 р. чеські виборці обрали 675 членів регіональних асамблей у 13 регіонах країни (крім Праги), які потім обрали своє регіональне керівництво. АНО виграла вибори з 21,05%, тоді як соціал-демократам вдалося виграти лише у двох регіонах – Південній Богемії та Височині та отримати 15,25% по всій країні. КПЧМ зазнала найбільших втрат, набравши лише 10,54% і втративши 96 місць у регіональних легіслатурах. Правоцентристську ГДП підтримали 9,47% виборців по країні, що забезпечило їй 76 місць у регіональних зборах.

Участь у виборах 20–21 жовтня 2017 р. брали 31 партія і політичний рух, що є історичним рекордом для Чеської Республіки. Вперше витрати на виборчу кампанію в Чехії обмежені. Для кожної партії це 90 млн крон (приблизно 3 300 000 євро). Також створено новий наглядовий орган – Управління з нагляду за фінансами політичних партій та політичних рухів.

Результати виборів до Палати депутатів 20–21 жовтня 2017 р. подано в табл. 3.

Отже, за явки виборців 60,63% депутатські мандати отримали 9 політичних партій. Популістична партія ANO отримала 29,64% голосів виборців і 78 із 200 місць у парламенті. Проти лідера партії А. Бабіша наразі ведеться розслідування за підозрою у зловживанні дотаціями Євросоюзу, через що він змушений був піти у відставку з посту міністра фінансів у травні цього року.

Чеські політологи звертають увагу на зміну ідеології ANO. На вибори 2013 р. ця партія йшла як ліберальна, виступаючи проти збільшення податків та акцентуючи увагу на корупції у країні. Більш того, тоді партія виступала за посилення співпраці із ЄС.

Перед нинішніми виборами ANO знову змінила риторику, виступивши проти мігрантів і за збільшення підтримки місцевих виробників. Зокрема, сам А. Бабіш нині заявляє, що посилення Євросоюзу потрібне насамперед у питаннях захисту спільного кордону, щоб блокувати прибуття нових мігрантів.

Ще донедавна «ліберальна» ANO несподівано «полівішала» і тепер пропонує розширити бюджетні видатки, витрачаючи їх як на соціальну сферу, так і на армію.

У керівництві партії є як відверто проросійські політики, так і ті, хто підтримує Україну. Після виборів А. Бабіш заявив, що його партія є проєвропейською й утворювати урядову коаліцію з проросійськими партіями не буде.

На другому місці – євроскептична Громадянська демократична партія (ГДП) – у неї 11,32% голосів виборців (25 депутатів). Партія декларує євроскептицизм в якості своєї ідеології.

Третьою фінішувала нова політична сила «Чеська піратська партія» – 10,79% голосів (22 депутати). Вона виступає проти обмеження громадянських прав. Серед пунктів її програми – боротьба за вільніший доступ до інформації, легалізація легких наркотиків, заборона засобів моніторингу за громадянами тощо. Окремі провідні члени партії мають відкрито проросійські погляди, зокрема – у питанні Донбасу.

Піратські партії – це політичні партії, основною метою яких є реформування законодавства у сфері авторського права і патентів. Піратські партії відстоюють права на приватне життя, як в Інтернеті, так і в повсякденному житті, а також «прозорість» державного апарату. Першою такою партією була Шведська піратська партія, заснована 01 січня 2006 р. Головною організацією міжнародного руху піратських партій є Інтернаціонал Піратських Партій.

Праворадикальна популістська партія «За свободу і пряму демократію» фінішувала четвертою з результатом 10,64% голосів. Партія та її лідер Т. Окамура виступають за зняття санкцій із Російської Федерації та фактично не заперечу-

ють російського фінансування. Позиціонується як проросійська партія.

Комуністична партія Чехії та Моравії, яка багато місяців поспіль намагалася блокувати ратифікацію Угоди про асоціацію з Україною, посіла п'яте місце з 7,76% голосів. КПЧМ набрала за результатами виборів удвічі менше голосів, аніж у 2013 р. Також є проросійською партією.

Нищівним став результат для Чеської соціал-демократичної партії, яка перебувала при владі. Вона посіла шосте місце і отримала лише 7,27% голосів і матиме 15 депутатів у парламенті.

Отримали депутатські мандати консервативні партії Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія (10), ПП «ТОР 09» (7), а також ПП «Мери та незалежність» (6).

Партія вільних громадян, ПП «Реалісти», Партія громадянських прав, фашистська Робітничка партія соціальної справедливості (2010), Партія зелених, ПП «Референдум проти Європейського Союзу», Партія здорового глузду, ПП «Щаслива Чехія», Партія зелених, Чеський національний фронт, ПП «Блок проти Ісламізації – Захист Батьківщини» та ряд інших не змогли подолати виборчий бар'єр [11].

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати за результатами виборів, виглядає таким чином: ЧСДП (соціал-демократія, пан'європеїзм), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична, проросійська партія), ГДП (ліберальний консерватизм, євроскептицизм), ПП «ТОР 09» (ліберальний консерватизм, пан'європеїзм), ХДС-ЧНП (соціальний консерватизм, пан'європеїзм), ПП «За свободу і пряму демократію» (популізм, проросійська ідеологія, євроскептицизм), ПП «Мери та незалежність» (субсидіарність, пан'європеїзм), Чеська піратська партія (лібералізм). Індекс ефективної кількості парламентських партій зменшився з 5,6 до 4,4, а рівень волатильності збільшився з 20,9 до 38.

Угорська Республіка (2018). У 2012 р., разом із прийняттям нової Конституції був змінений і виборчий закон. Основні зміни: а) вибори стали однотуровими; б) скасовано обмеження явки виборців (у попередньому законі явка повинна була скласти не менше 50% у першому турі і 25% – у другому); в) зменшилася чисельність Державних Зборів з 386 до 199 чол., з них: 106 місць розподіляються за одномандатними виборчими округами (раніше було 176), 93 місця розподіляються за партійними списками (раніше було 210 місць за регіональними і партійними списками); г) виборчий бар'єр залишається 5%. У разі двопартійного списку – 10%, для трьох і більше партійних списків – 15%; д) національні меншини можуть подавати свої списки і повинні досягти виборчого бар'єру в 5% від всіх голосів за меншини. Новою Конституцією Угорщини визнано 13 національних меншин: болгарська,

Таблиця 4

Результати виборів до Державних Зборів Угорщини 08 квітня 2018 р.

Партія	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загально-державний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
ФІДЕС / ХДНП	91	(49,27%) 42	133	67%
ПП «За кращу Угорщину» («Йоббік»)	1	(19,06%) 25	26	13%
УСП / ПП «Діалог» («MSZP-P»)	8	(11,91%) 12	20	10%
ПП «Демократична коаліція»	3	(5,37%) 6	9	5%
ПП «Політика може бути іншою»	1	(7,06%) 7	8	4%
Представник німецької меншини	–	1	1	0,33%
ПП «Разом»	1	–	1	0,33%
Незалежний кандидат	1	–	1	0,33%
Всього	106	93	199	100

Таблиця 5

Емпіричні показники функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки

Країна	Іекпп	Іекеп	Іф	Іп	Іг	Іа
Чехія, 2013	5,6	7,6	0,87	20,9	2,6	3,6
Чехія, 2017	4,4	–	0,75	38	–	4,3
Угорщина, 2014	2	3,2	0,49	3,3	2,6	8,2
Угорщина, 2018	2	–	0,52	9,0	–	11
Польща, 2015	2,7	4,6	0,65	21,6	10,5	10
Словаччина, 2016	5,8	7,6	0,84	19,7	4,7	3,2

грецька, хорватська, польська, німецька, вірменська, ромська, румунська, русинська, сербська, словацька, словенська й українська. Якщо список меншини не отримав потрібних 5% голосів, то визнана конституційно меншина має право мати в парламенті свого представника з дорадчим голосом; ж) право голосу отримали закордонні угорці. Вони мають право голосувати за партійні списки. Водночас слід відзначити, що закордонні угорці не можуть мати суттєвого впливу на результат голосування. За оцінками експертів, це лише 1–2 депутатські мандати. Відтак такий дозвіл має скоріше консолідаційний, геополітичний, ніж електоральний ефект [12, с. 87].

Чергові парламентські вибори відбулися в Угорщині 08 квітня 2018 р. Восьмі парламентські вибори четвертий раз за новітню історію принесли перемогу ПП «ФІДЕС» (1998, 2010, 2014, 2018). Всього до виборчого бюлетеня були внесені 23 суб'єкти виборчого процесу (списки партій, виборчих блоків, національних меншин). У виборах взяли участь 68,13% виборців. Це один із найвищих показників за всю історію угорських виборів. Бажаючих голосувати було так багато, що деякі виборчі дільниці продовжили свою роботу більше як на 2 години.

За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС – ХДНП» проголосувало 49,27% виборців, які взяли участь у голосуванні, праворадикальну

партію «Йоббік» (ПП «За кращу Угорщину») підтримали 19,06% виборців, блок соціалістів із ПП «Діалог» («MSZP-P») здобув 11,91%, ПП «Політика може бути іншою» (LMP) отримала 7,06%, ПП «Демократична коаліція» – 5,37%. Якщо врахувати і кількість мандатів, які здобули політичні партії у мажоритарних округах, то результати виборів виглядатимуть таким чином: 133 депутатські мандати здобула коаліція «ФІДЕС – ХДНП», ПП «Йоббік» – 26, ВБ «MSZP-P» – 20, ПП «Демократична коаліція» – 9, ПП «Політика може бути іншою» – 8, ПП «Разом» – 1, незалежний кандидат і представник німецької меншини – по 1 мандату [2; 15]. Ідеологічна конфігурація угорського парламенту виглядає таким чином: ультраправі – ПП «Йоббік»; праві – ПП «ФІДЕС», ХДНП; центристи – ПП «Демократична коаліція»; лівоцентристи – УСП, ПП «Політика може бути іншою». Результати виборів подано в табл. 4.

Отже, за результатами виборів правоцентристські партії (ПП «Фідес», Християнсько-демократична народна партія) та крайня права (ПП «Йоббік») зміцнили свої позиції (понад 80% парламентських місць), а ліві сили зазнали відчутної поразки (Угорська соціалістична партія, ПП «Діалог»), здобувши трохи більше 15% голосів виборців.

Причини перемоги правих партій: а) успіх економічної політики уряду В. Орбана, зниження без-

робіття, підвищення доходів громадян; б) захист інтересів угорської нації, закордонних угорців; в) протидія уряду В. Орбана надмірній глобалізації та мультикультуризації; г) антиміграційна політика.

Ліві партії не порушували цих проблем у виборчій кампанії, а наголошували на домінуванні загальноєвропейських цінностей, що, як показали результати, не відповідало виборчим настроям громадян.

Відтак пріоритетом політики національного уряду Угорщини залишається збереження культури, заснованої на християнських цінностях, і захист інтересів угорців у регіоні. Перемога партії В. Орбана сприятиме також активізації зовнішньої політики Угорщини, в т. ч. направленої на захист прав угорських меншин, які проживають у сусідніх країнах.

Емпіричні показники діяльності і функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки подано в табл. 5: індекс ефективної кількості електоральних партій (Іекеп), індекс ефективної кількості парламентських партій (Іекпп), Індекс неусталеності партійних уподобань М. Педерсена (Іп), індекс фракційності (Іф), індекс агрегації (Іа), Індекс диспропорційності Галлахера (Іг) [14].

За результатами розрахованих індексів можна зробити такі висновки:

1. Порівняно високий рівень неусталеності партійних уподобань (Чехія – 20,9, Польща – 21,6, Словаччина – 19,7) свідчить як про появу нових політичних сил, які отримали депутатські мандати, так і про «перетікання» голосів виборців від одних інституціалізованих партій до інших. Водночас вказані значення індексів, хоч і є високими, все ж констатують стабільність партійних систем.

2. Величина індексу агрегації вказує на можливість швидкого утворення коаліцій партіями, які отримали найвищий результат на виборах: Угорщина – 11, Польща – 10. І, навпаки, величина 3,2 для Словаччини і 4 для Чехії вказують на проблемність в утворенні урядових коаліцій.

3. Величина індексів ефективної кількості електоральних і парламентських партій та індексу фракційності вказують на тенденції домінування однієї партії в партійних системах Угорщини і Польщі та на двоблокові багатопартійні системи у Словаччині і Чехії.

4. Значення індексу Галлахера вказують на відносно високий рівень пропорційності у перетворенні голосів виборців у депутатські мандати.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У всіх країнах Вишеградської групи вирішальну вагу в електоральному процесі мають дві основні групи виборців. Перша – це ситуативний електорат, який розподіляє свої симпатії між ключовими гравцями «партій влади»

– консерваторами, соціал-демократами (соціалістами) і лібералами. Друга електоральна група – протестний електорат, зорієнтований як на традиційні опозиційні сили (радикал-націоналістів, радикал-соціалістів і «зелених»), так і на нові протестні рухи, які не вписуються в традиційну схему партійних трендів.

Головною особливістю електорального циклу 2015–2018 рр. стало вельми очевидне підтвердження пережитих європейською політичною системою глибоких трансформацій. Їх суть полягає в неухильному розмиванні тієї незаперечною монополії на політичну владу, яку ще в недавньому минулому мали системні партії традиційного європейського політичного мейнстріму.

Починаючи з середини ХХ ст. в більшості країн Європи сформувалася модель партійно-політичної системи, яка була заснована на домінуванні двох масових політичних партій (або коаліцій), частіше за все правоконсервативної і лівоцентристської, які по чергово змінювали одна одну при владі. Вагоме місце в цих країнах мали також ліберальні партії, котрі, якщо жодна з провідних партій не мала більшості, ставали коаліційними партнерами [1].

Тривалий час на периферії політичних систем цих країн перебували маргінальні партії праворадикального (націоналістичного) і ліворадикального (комуністичного) гатунку, які практично не мали впливу на формування уряду. Але з часом у зв'язку з кардинальними змінами у суспільно-політичному житті (фінансово-економічні кризи, терористичні загрози, міграційні процеси) вказані партії почали відвойовувати свої політичні ніші (особливо це стосується праворадикальних партій).

Таким чином, практично повсюдно в ході виборів останніх років у країнах Європейського Союзу слабшають позиції системного партійно-політичного істеблішменту і посилюється роль тих партій, які прийнято характеризувати як популістські. Сьогодні для їх позначення входить в обіг новий і більш вдалий термін – *challenger parties* («партії, які кидають виклик»). У цьому сенсі найбільш значними виглядають електоральні успіхи, яких досягли в останні роки ліві популісти в Греції та Іспанії, а також праві популісти в Великій Британії, Данії, Франції, Австрії та Швейцарії. Причини цього дуже різноманітні і в кожному конкретному випадку мають свою країнову специфіку. Їх спільним знаменником є зростаюче невдоволення мас моделлю вироблення політичних рішень – моделлю, яка дає, як відмічають деякі політологи, «можливість громадян міняти лише уряд, але не політику» [17, с. 12].

Відтак є підстави очікувати певної ерозії центристської політики основних системних партій і відповідного посилення радикалістських тенденцій

у європейській політиці. Тривале домінування центристської політики вихлостило сутнісні відмінності між головними системними партіями європейського мейнстріму. На цьому тлі активізацію радикалізму певна частина виборців сприймає як свідчення появи у них реальних політичних альтернатив.

Альтернативні (антисистемні, «нової хвилі», популістські) партії характеризуються такими основними рисами. По-перше, вони протиставляють себе політичним партіям, які представляють основний політичний клас, і вважають себе єдиними силами, здатними захистити інтереси всього народу. Всі ті партії, які вважають себе опозиційними, як стверджують лідери популістських партій, насправді такими не є. Тільки партії типу Національного фронту у Франції, Національного дії в Швейцарії є істинно опозиційними. По-друге, подібні партії і їх лідери критикують істеблішмент за раціональну і наукову риторику, виступаючи за необхідність «зрозумілості» політики, її відповідності здоровому глузду. По-третє, у своїй діяльності вони використовують антиавторитарні мотиви, визначаючи існуючу демократію як «фальшиву», «авторитарну». Їхній моральний код базується на протиставленні хорошого суспільства і поганій політиці, «хороших низів» і «поганих верхів». По-четверте, критика великих партій супроводжується підкресленням своєї маргінальності, периферійності, антисистемності. Невеликий

розмір цих партій часто трактується як показник їхньої «новизни», свідчення їхньої «невинності» щодо «брудної» великої політики. По-п'яте, «антисистемні партії» атакують сучасну політику, використовуючи агресивний стиль опозиційної боротьби. Такі партії не визнають компромісів і ратують за «нову демократію». Вони розглядають себе в якості «жертв» сучасної політики пануючих еліт, які не тільки нібито маніпулюють народом, а й пригнічують всяку живу альтернативу. По-шосте, ідеологічною основою подібних партій виступає «харизматичний популізм». По-сьоме, притаманність їх месиджам антиміграційних, євроскептичних настроїв.

Отже, Європа переживає зростання популярності ультраправих. Вони є головними євроскептиками і союзниками Кремля, а деякі займають відкрито антиукраїнські позиції. Російсько-український конфлікт лише посилив кооперацію Кремля з європейськими ультраправими. Навіть ті ультраправі, які підтримували дружні відносини з українськими націоналістами, стали на бік Росії в конфлікті з Україною.

Європейські ультраправі бачать у путінській Росії авторитарну і неоконсервативну модель управління, яку вони хотіли б мати у своїх країнах. Крім ідеологічного зв'язку, ультраправі Європи бачать у Росії союзника в їхніх бажаннях розвалити Європейський Союз і послабити роль НАТО в Європі. Успіхи ультраправих і далі сприятимуть дестабілізації ситуації в Європейському Союзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуселетов Б. Выборы 2017 года в странах Евросоюза: общее и особенное. Современная Европа. 2018. № 2. С. 18–28.
2. Держалюк М. Знакові події квітня 2018. Парламентські вибори в Угорщині: результати закономірні. URL: <http://ivinas.gov.ua/en/publications-l/review-of-the-most-important-events-in-the-world/znakovi-podii-kvitnia2018-parlamentski-vybory-v-uhorshchyni-rezultaty-zakonometri-en.html>.
3. Логінов Я. Польща після виборів: кінець ери Громадянської платформи. Дзеркало тижня. 2015. № 41 (30 жовтня – 6 листопада).
4. Логінов Я. Словачина після виборів: успіх неофашистів і коаліційна безвихідь. Дзеркало тижня. 2016. № 9 (11 березня – 18 березня).
5. Михалева Г. Российские партии в контексте трансформации. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 352 с.
6. Остапеч Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: монографія. Серія «Studia Regionalistica». № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ПП Данило С.І., 2014. 256 с.
7. Политические системы современных государств. Энциклопедический справочник: в 4 т. Т. 1: Европа. М.: ОАО «Московские учебники и картолиитография», 2009. С. 137–150.
8. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели. Полис. 1996. № 5. С. 5–15.
9. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
10. Романюк О. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій. Харків: ХДАК, 2011. 376 с.
11. Самусь М. Парламентський «вінегрет» по-чеському. Дзеркало тижня. 2013. № 40 (1 листопада – 8 листопада).
12. Ткач Д. Влада та опозиція в Угорщині: зміна облич чи зміна курсу? Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса. 2014. Вип. 2 (70). С. 75–90.

13. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М.: «Российская политическая энциклопедия», 2003. 368 с.
14. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.
15. Шишелина Л. Парламентские выборы в Венгрии 2018 г. Научно-аналитический вестник ИЕ РАН. 2018. № 2. С. 65–71.
16. Щербак А. Коалиционная политика и дефрагментация партийной системы: сравнительный анализ (на примере Польши, России и Украины). Общественные науки и современность. 2003. № 4. С. 47–62.
17. Электоральные процессы в Европейском Союзе (середина второго десятилетия XXI века). М.: Ин-т Европы, 2016. 114 с.